

УДК 37.046.14: 373.51

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-1-239-247

LANGUAGE EDUCATION FUNDAMENTALS OF FUTURE
PHILOLOGISTS' DIALOGICAL SPEECH DIDACTIC STRATEGIES

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ
СТРАТЕГІЙ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Tetiana DENYSHCHYCH,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Тетяна ДЕНИЩИЧ,

кандидат педагогічних наук,
доцент

dent04@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7699-832X>

Petro Mohyla Black Sea National
University

✉ 10, 68 Desantriykiv St.,
Mykolaiv, 54000

Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

✉ вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, 54000

Original manuscript received: March 17, 2021

Revised manuscript accepted: April 20, 2021

ABSTRACT

The article shows language education fundamentals of Philology students' dialogical abilities and skills based on the current requirements to competent experts. We analyzed and generalized modern approaches to understanding future philologists' dialogical speech didactic strategies. This strategic approach ensures that the students acquire communicative competence and freely utilize verbal communication means in the professional area. Scientifically based techniques to develop Philology students' dialogical speech need accurate modern approaches, educational principles and effective methodology. There is a clear need for the identification of primary scientific positions to develop the educational strategy. Theoretical aspects in the article (approaches, patterns, principles, educational methodology) will promote professional communication effectively. They are the fundamentals of future philologists' professional dialogical speech teaching methods.

Key words: *approaches, patterns, principles, methods, educational means, didactic strategies, dialogical speech.*

Вступ. Сучасне осмислення проблеми мовної освіти та шляхів її реалізації створює необхідність підвищення теоретичного й практичного рівнів навчання української мови. Виникає потреба формування у фахівців високої комунікативної компетентності, здатності до спілкування в усіх сферах суспільного життя. З огляду на сучасні реалії навчання у ЗВО, зокрема перехід на дистанційне навчання, ускладнюється робота над формуванням діалогічних умінь і навичок студентів. Загальновідомо, що найважливішою умовою, яка закладає основу комунікативної компетентності майбутнього фахівця, є вміння вести діалог з дотриманням вимог спілкувального етикету.

Сучасні лінгводидакти стверджують, необхідність пошуків

оптимальних шляхів формування комунікативної компетентності, урахування відповідних теоретичних психолінгвістичних і лінгводидактичних засад, що сприяли б ефективному навчанню українського усного діалогічного мовлення студентів, які б вільно володіли всіма видами мовлення (монологічним, діалогічним, полілогічним) з дотриманням мовленнєвого такту, культури спілкування, етикету, толерантності сучасної ділової людини.

Проблема формування діалогічних умінь і навичок майбутніх фахівців знайшла широке відображення в методичних розробках Н. Безодової, О. Горошкіної, І. Дроздової, С. Карамана, Л. Кравець, О. Любашенко, Л. Мацько, Г. Михайловської, О. Павленко, Е. Палихатої, Л. Паламар, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко. Комплексні дослідження вчених усебічно висвітлюють питання професійного мовлення студентів, особливості змісту, форм, методів і прийомів, засобів навчання української мови з урахуванням сучасних інноваційних тенденцій. Спроби моделювання окремих стратегій навчання української мови в школі були здійснені Т. Донченко, С. Караманом, О. Любашенко, В. Мельничайком, М. Пентиліук, К. Плиско, І. Хом'яком та ін. На думку вчених, стратегічний підхід повинен здійснюватися поетапно й забезпечувати формування комунікативної компетентності студентів шляхом засвоєння професійно орієнтованої лексики, нових граматичних конструкцій, умінь користуватися мовними засобами у фаховій комунікативній практиці (Пентиліук, 2011).

Мета статті – проаналізувати лінгводидактичні засади формування стратегій діалогічного мовлення майбутніх філологів, що складає основу їх підготовки в контексті інноваційних змін всієї системи вищої освіти.

Методи та методи дослідження. Для реалізації поставленої мети завдань використовували такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація й узагальнення лінгводидактичної літератури досліджуваної проблеми, методичний аналіз методичних рекомендацій і посібників), емпіричні (спостереження за освітнім процесом, бесіди зі студентами вищих навчальних закладів з метою визначення реального стану сформованості діалогічної компетентності майбутніх філологів).

Результати та дискусії. У сучасному світі акт спілкування набув різноманітних варіацій. Відомо, що вміння й навички правильно та грамотно конструювати свої висловлення для сучасної молоді є досить складним процесом. Через втрату умінь до формування грамотного й вільного спілкування в студентів спостерігається штучне мовлення, що доволі часто ґрунтується на поверхових знаннях норм сучасної української літературної мови, обмежених відомостях про культуру спілкування й практиці вільного спілкування державною мовою в різних ситуаціях спілкування, зокрема професійного. Оптимальним варіантом для покращення такої ситуації є розробка комунікативних стратегій, упровадження їх в освітній процес вищої школи.

На думку російської філологині О. Іссерс, стратегії викладання –

загальний напрям роботи при взаємодії (пасивні, активні та інтерактивні), передачі інформації (репродуктивні-відтворювальні, системні – продуктивні, креативні, творчі), встановленні відносин (директивні, місіонерські й партнерські) (Іссерс, 2002: 98). В українській лінгводидактиці вищої школи дидактична стратегія ще не має теоретичного обґрунтування та системного втілення в освітній процес. Найбільш глибокого це питання розглянуто в науковому доробку О. Любашенко. Так, дослідниця стратегію представляє в співвідношенні з визначеними категоріями: предметом і процесом навчання, співвідношенням навчання та її суб'єктами, педагогічними умовами навчання. О. Любашенко стратегію трактує як структурну одиницю дидактики і як проєкт дидактичного процесу й розглядає на проєктивному, процесуальному та об'єктному рівнях. Об'єктами проєктування лінгводидактичної стратегії вона розглядає мовленнєву діяльність як дидактичну мету навчання; зміст діяльності навчання (знання, уміння – дії, навички – операції); методи діяльності (на основі актуалізації мотиваційного ресурсу студентів); програма тактик діяльності лінгводидактичної стратегії. Складниками такої теоретичної презентації є категорії навчання української мови у закладі вищої освіти (Любашенко, 2007: 196).

У дослідженнях науковців визначено, що найефективніше функціонування процесу навчання мови можливе на основі всебічного врахування закономірностей, принципів навчання, сучасних методів і форм, зорієнтованості на розвиток мовної особистості студентів, диференціації та індивідуалізації навчання, розвиток пізнавальної активності студентів. Окреслені вимоги до сучасної мовної освіти, в першу чергу, визначаються підходами до процесу навчання.

Комунікативний підхід розглядає стратегії як засіб організації комунікації. У такому значенні до стратегій відносимо найближчі (наприклад, запит й отримання інформації) та тривалі цілі (наприклад, прогнозування комунікативної дії, коригування комунікативного процесу).

Опрацювання наукової літератури, вивчення й аналіз досвіду роботи у вищій школі дозволяє стверджувати, що розвиток діалогічного мовлення студентів краще реалізовувати на засадах комунікативно-діяльнісного підходу, адже він спрямований на сприяння свідомого формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів.

На думку українських учених-лінгводидактів (О. Біляєв, М. Вашуленко, Т. Донченко та ін.), комунікативно-діяльнісний підхід полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності з метою оволодіння комунікативними уміннями й навичками (Словник-довідник, 2003: 71). За умов комунікативно-діяльнісного підходу лінгвістична теорія розглядається як інструмент для практичного оволодіння мовою, а мета навчання української мови полягає у формуванні комунікативної компетентності мовців – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Згідно з таким підходом вивчення мови у вищій школі має практичну професійну спрямованість.

Нова парадигма сучасної освіти, зокрема мовної, передбачає реалізацію компетентнісного підходу, який пояснюється як оцінка підготовленості здобувачів вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного рівня до професійної діяльності на основі наявності в них визначених стандартами компетенцій (Овчарук, 2003: 25), що передбачає оволодіння різного роду вміннями, які б дозволили в майбутньому діяти ефективно в ситуаціях професійного, особистого та суспільного життя. Це відповідає меті вищої освіти відповідно до Закону України «Про освіту», у якому зазначено, що «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» (Закон України, 2017). Таким чином, нині загально визнаним є те, що при окресленні результатів освіти важливим є теоретичні знання, а, перш за все, відпрацювання операційної та технологічної складових, зокрема вмінь і навичок фахової комунікації.

Функційно-стилістичний підхід передбачає, що навчання мови спрямовано не тільки на вивчення наукових відомостей про мову, правил та законів мови (дисципліни циклу професійної підготовки студентів філологічних спеціальностей), а й на засвоєння виражальних можливостей мовних одиниць, особливостей їх функціонування. Для розвитку граматично правильного діалогічного мовлення надзвичайно важливим є вивчення граматичних засобів мови у функційно-стилістичному аспекті, коли мовні одиниці розглядаються в контексті з урахуванням стилю, типу, жанру висловлювання.

Навчання української мови, зокрема діалогічного мовлення студентів, спирається на закономірності, які об'єктивно існують і визначають взаємодію викладача й студента. До них М. Пентиліук відносить постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норми літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджувальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматичних і словникового складу мови (Методика навчання української мови, 2009: 30).

Кожна з цих закономірностей по-різному виявляється в процесі навчання української мови. Так, робота над удосконаленням вимовних особливостей окремих звуків, відпрацювання навичок інтонації, поглиблене вивчення особливостей сполучуваності фонем у мовному потоці й засобів милозвучності української мови, що забезпечують мелодійність усного мовлення, удосконалення вмінь розуміти семантичне значення слова, співвідносити його з певними явищами дійсності, визначати його функції, сприймати і вживати в контексті, що важливо в побудові діалогічного мовлення, є основою системної роботи викладачів.

Постійна увага до матерії мови, її звукової системи, засвоєння семантики мовних одиниць тісно пов'язані з мовленнєвою діяльністю,

спілкуванням, і тому засвоєння мовних норм в аспекті дисципліни «Сучасна українська літературна мова» посідає одне з найважливіших місць під час удосконалення діалогічних умінь і навичок студентів.

Ефективна взаємодія цих закономірностей на заняттях з української мови допоможе викладачеві реалізувати зміст навчання української мови в практичному аспекті, розробити ефективну технологію формування дидактичної стратегії формування діалогічних умінь і навичок студентів.

Формування дидактичних стратегій діалогічного мовлення студентів-філологів вимагає обов'язкового дотримання загальнодидактичних та специфічних принципів побудови системи занять, що визначають загалом увесь процес навчання української мови. Ураховуючи всі принципи, виділяємо ті, які є домінуючими у формуванні діалогічних умінь і навичок майбутніх філологів: принцип зв'язку теорії з практикою, принцип свідомості, принцип комунікативної спрямованості, принцип творчої активності, принцип текстоцентризму, співтворчості та співробітництва.

Одним із провідних принципів методики формування дидактичної стратегії розвитку діалогічних умінь і навичок є принцип комунікативної спрямованості, адже шлях до практичної мети навчання лежить через практичне використання мови та завдань, що мають відтворювати явища суспільного життя, наближатися до природного професійного мовлення, а викладач і студент мають стати комунікативними візаві, що допоможе розвинути вміння і навички у творенні діалогів.

Основним засобом формування діалогічних умінь і навичок є текст. Крім того, професійно-комунікативна компетентність майбутніх передбачає вміння розв'язувати комунікативні завдання в умовах професійного спілкування, продукувати довершений і нормативний текст, тому об'єктом кінцевого контролю в роботі над розвитком діалогічних умінь і навичок є вміння створення, аналізу та редагування тексту як основної одиниці комунікації. На підставі цього виділяють текстоцентричний підхід до формування дидактичних стратегій діалогічних умінь і навичок студентів, який орієнтує викладача на текстову основу занять, на використання текстів для засвоєння лексичних, граматичних, стилістичних явищ.

Принцип творчої активності орієнтує студентів на роботу з текстом як дидактичним засобом навчання спілкування, що повинен забезпечувати комплекс формування діалогічних умінь; потребу в передачі почуттів і думок. На організацію творчої активності впливає дослідницька діяльність студентів шляхом залучення їх до самостійної пошукової роботи, створення проблемних ситуацій, оволодіння новими видами діяльності тощо.

Лінгводидакти (О. Біляєв, М. Пентиліук, К. Плиско, Л. Федоренко та ін.) вказують на необхідність урахування принципу свідомості, зазначаючи, що мовні факти повинні усвідомлюватися на основі з'ясування їхнього значення, особливостей форм і практичного

застосування різних методів, які активізують практичну діяльність при вивченні мови. Студенти повинні навчитися аналізувати й синтезувати мовні явища, узагальнювати, усвідомлювати внутрішні зв'язки між поняттями тощо. Реалізація принципів свідомості й творчої активності передбачає наявних діалогічних мовленнєвих умінь і навичок студентів залежно від рівня усвідомлення практичної значущості теоретичного матеріалу і його творчого застосування.

Важливе місце у формуванні дидактичних стратегій діалогічних умінь і навичок студентів має правильний вибір методів та прийомів навчання. Метод навчання розглядаємо як спосіб взаємодії двох суб'єктів освітнього процесу (викладача і студента), спрямований на формування діалогічних умінь і навичок студентів. Щоб успішно оволодіти оптимальним вибором методів та прийомів навчання, слід глибоко осмислити склад, структуру, функції кожного з них і можливості їх застосування.

У методиці не існує єдиної універсальної класифікації методів навчання, яка могла б ідеально забезпечити формування дидактичної стратегії діалогічного мовлення студентів.

У виборі методів викладання для розвитку діалогічного мовлення студентів-філологів обов'язковим є врахування специфіки процесу вироблення мовленнєвих умінь, зокрема те, що результатом є складна мовленнєва дія, мовленнєва діяльність. У роботах лінгводидактів О. Біляєва, Є. Голобородько, Г. Михайловської, Н. Пашковської, М. Пентиліюк, Т. Симоненко, О. Хорошковської особливої уваги надано методам набуття мовних знань (пізнавальні) та методам формування мовленнєвих і комунікативних умінь (практичні, тренувальні).

З огляду на основні засади дидактичної стратегії діалогічного мовлення, що передбачає спрямування всіх видів діяльності студента на розвиток діалогічних умінь і навичок, виділяємо групи методів, які враховують особливості організації освітнього процесу у ЗВО:

- методи теоретико-практичного засвоєння (спостереження над мовою і мовленням, мовні й мовленнєві вправи (завдання на групування, аналіз, класифікацію тощо);
- методи формування діалогічних умінь і навичок;
- методи контролю (індивідуальне й фронтальне опитування, усні висловлювання, творчі вправи);
- методи взаємоперевірки (відповіді на взаємозапитання, взаємоперевірка й взаємокоригування).

Зауважимо, у пропонованому групуванні методів інноваційні методи входять до складу кожної з груп. До інноваційних методів відносимо, перш за все, інтерактивні, а також креативні, когнітивні та комунікативні методи. Інтерактивні методи передбачають створення в освітньому процесі умов для взаємодії студентів; креативні методи забезпечують розвиток творчої активності студентів у вирішенні спільних комунікативних завдань; когнітивні – активну пізнавальну діяльність особистості. Найбільш ефективними у формуванні

дидактичної стратегії діалогічного мовлення студентів є комунікативні методи, які моделюють реальні ситуації професійного спілкування. До них традиційно відносять такі методи: респонсивні, описові, композиційні, ініціативні, дискусійні, ситуативні.

Зазначимо, що використання інноваційних методів і прийомів навчання, перш за все, впливає на ефективність засвоєння навчального матеріалу, оскільки досягається суттєве наближення його до певної практичної чи професійної діяльності. У студентів підвищується мотивація й активність навчання, а опора на емоційну сферу сприяє кращому розвитку діалогічних умінь і навичок студентів.

Отже, інноваційні методи створюють комфортні умови навчання, де кожен студент відчуває свою успішність, комунікативну спроможність, а освітній процес відбувається за умови постійної активної взаємодії, що формує комунікативну компетентність, впливає на вдосконалення комунікативної поведінки особистості в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Успішність процесу формування дидактичних стратегій діалогічних умінь і навичок майбутніх філологів залежить від вдалого вибору засобів навчання, під яким розуміємо сукупність предметів, ідей, явищ і способів організації навчальної діяльності, що забезпечують реалізацію освітнього процесу. Традиційно основними засобами навчання української мови прийнято вважати дидактичний матеріал, наочність, технічні засоби.

Одним із широкоживаних засобів навчання української мови є текстовий дидактичний матеріал, тематично орієнтований на майбутню професію студентів. Робота з текстами дозволяє залучити їх до продуктивних видів мовленнєвої діяльності, що допомагає сформуванню професійно орієнтовану особистість. Узагальнені вміння текстосприйняття й текстотворення формуються як взаємопов'язані та взаємозумовлені. Правильне, повне сприйняття чужого тексту передбачає грамотне конструювання власного висловлювання. Отже, удосконалення вміння текстосприйняття створює умови для функціонування діалогічних умінь і навичок майбутніх філологів.

У процесі розвитку діалогічного мовлення студентів використовуються наочні засоби навчання, які виконують різноманітні функції: є джерелом інформації, конкретизують або поглиблюють набуті відомості, сприяють систематизації знань, або створюють умови для самостійної роботи над удосконаленням діалогічного мовлення.

Висновки. Отже, організовуючи роботу над розвитком діалогічного мовлення студентів на засадах стратегічного підходу, слід спиратися як на базові (загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи), так і на загальні для мовної освіти студентів та спеціальні для оволодіння діалогічним мовленням. У відборі методів навчання слід виходити з основних завдань комунікативного підходу й визначати, що система їх має складатися із методів теоретико-практичного засвоєння, методів формування діалогічних умінь і навичок, методів контролю та

взаємоперевірки. Інноваційні ж методи (активні, інтерактивні, когнітивні, креативні, комунікативні) мають бути обов'язковим елементом до кожної з груп методів й використовуватися на різних етапах навчання. Не менш важливим у формуванні дидактичних стратегій діалогічних умінь і навичок є вдалий вибір засобів навчання, які нині є невід'ємною частиною освітнього процесу.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в практичній реалізації викладених теоретичних положень та створенні лінгводидактичної моделі вдосконалення діалогічного мовлення майбутніх філологів в умовах дистанційної форми навчання.

Література

Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 284с.

Закон України «Про освіту» (2017). Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі / О. В. Любашенко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 296 с.

Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук : С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.

Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики / О. Овчарук. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13–41.

Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'яченко та ін.]; за ред. М. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

References

Issers, O. (2002). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi* [Communicative Strategies and Tactics of the Russian Speech]. Moscow : Editorial URSS [in Russian].

Zakon Ukrayiny «Pro Osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]

Liubashenko, O. (2007) *Linhvodyaktychni stratehii: proektuvannia protsesu navchannia ukrainskoi movy u vyshchii shkoli* [Strategies of Language Education: Ukrainian Language Education Process Development at Higher School]. Nizhyn : Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].

Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvithnikh zakladakh (2009) [Ukrainian Language Education Methods at Secondary School] / kol. avt. za red. M. I. Pentyliuk : S.O. Karaman, O.V. Karaman, O.M. Horoshkina. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

Ovcharuk, O. (2003) *Kompetentnosti yak kliuch do onovlennia zmistu osvity* [Competences as a Key to Educational Reform] // *Stratehii reformuvannia osvity v Ukraini: Rekomendatsii z osvithnoi polityky*. Kyiv K. : K.I.S., 2003, 13–41[in Ukrainian].

Pentyliuk, M. (2011) *Kompetentnisnyi pidkhid do formuvannia movnoi osobystosti v yevrointehratsiinomu konteksti* [Competency-Based Approach to Linguistic Persona in the European Integration Context] // *Aktualni problemy suchasnoi linhvodyaktyky : [zbirnyk statei]*. Kyiv : Lenvit, 49–57 [in Ukrainian].

Slovnnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky (2003) [Ukrainian Language Education Dictionary] : navch. posib. / [O. Horoshkina, N. Yesaulova, O. Lukianchenko ta in.]; za red. M. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються лінгводидактичні засади вдосконалення діалогічних умінь і навичок студентів-філологів з урахуванням сучасних вимог до формування компетентного фахівця. Проаналізовано й узагальнено сучасні підходи до розуміння сутності дидактичних стратегій діалогічного мовлення майбутніх філологів. Саме стратегічний підхід забезпечує формування комунікативної компетентності студентів, що уможливлює вільно використовувати засоби вербальної комунікації в професійному спілкуванні. Розробка науково обґрунтованої технології роботи над розвитком діалогічного мовлення студентів-філологів потребує окреслення сучасних підходів, принципів навчання, пошуку ефективних методів і прийомів навчання, що й зумовлює необхідність визначення вихідних наукових позицій для вироблення стратегії навчання. Запропоновані в статті теоретичні аспекти (підходи, закономірності, принципи, методи і прийоми навчання) сприятимуть ефективному розвитку професійної комунікації та закладають основу методики навчання фахового діалогічного мовлення майбутніх філологів.

Ключові слова: *підходи, закономірності, принципи, методи, засоби навчання, дидактичні стратегії, діалогічне мовлення.*